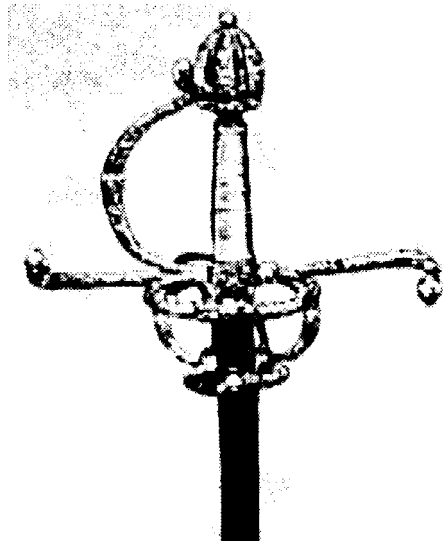

Сонет

Наслідування Вордсворту

*Сонета не плямуй, о критику лихий!
Він чарував колись великого Шекспіра,
Зітхала тужно ним Петрарки ніжна ліра,
Ним серце лікував закутий Тасс сумний,
Камоєнс змінишив ним вигнання час тяжкий,
Коли співав любов, і гинула зневіра;
Він Данте хвилював, як той ішов на звіра,
І миртами його вінчав вінок рясний.
Ним Спенсер оживляв свос зачарування,
Коли в сонетах він спинав свої зітхання,
Ним збуджував Мільтон погаслий серця жар.
Я хочу відродить у нас сонета строї.
Привіз їх Дю Белле з Флоренції старої,
І безліч проспівав їх рідний наш Ронсар.*

✓ **«КЛЮЧ, КОТРИМ ШЕКСПІР ВІДКРИВ СВОЄ
СЕРЦЕ...», АБО ТАЄМНИЦІ АНГЛІЙСЬКОГО КЛАСИКА**

**Урок-дослідження з вивчення сонетів
8 клас**

Тема: Таємниці шекспірівських сонетів. Поетизація людини та краси її почуттів, оспівування кохання і дружби.

Мета: познайомити учнів з часом створення сонетів, композицією збірки, проаналізувати тематику, провідні образи і своєрідність поетики шекспірівських сонетів; розвивати навички наукового дослідження, аналізу поезій та їх виразного читання; виховувати повагу до високих людських якостей.

Обладнання: грамзаписи пісень на сонети Шекспіра у виконанні А.Пугачової (90-й сонет — платівка «Зеркало»), С. Нікітіна (90-й сонет — платівка «Синій цвет»), тріо «Меридіан» (102-й сонет); репродукції художників Н.Хіллларда «Юнак серед трояндових кущів», І.Олівера «Портрет Річарда Секвілла» // Всеобщая история искусства. Искусство Возрождения / Под ред. Ю.Д.Колчинского, Е.И.Ротенберга. — М.: Искусство, 1962, — Т.3; П.Лелі «Портрет Цецилії Крофт» // А.Е.Кроль. Английская живопись XVI-XIX вв. в Эрмитаже. — Л.: Изд-во Государственного Эрмитажа, 1961.

Епіграф: «Сонети — це ключ, котрим Шекспір відкрив свос серце»

(У.Вордсворт)

Аби вивчення сонетів Шекспіра пройшло цікаво, учитель повинен активізувати навчальну діяльність восьмикласників, чому сприятиме урок-дослідження. У класі заздалегідь створюються динамічні групи, котрі умовно можна назвати «пошуковці» і «читці». Вони виконуватимуть певні дослідницькі і творчі завдання. Словесник має проконсультувати кожну з груп: пояснити їм завдання, зорієнтувати у літературознавчих джерелах, рекомендованих для опрацювання, порадити, які сонети Шекспіра варто прочитати, підготувати їх виразне читання, відредагувати реферативні повідомлення

кожної з груп. Отже, проведенню цього уроку передус копітка самостійна робота учнів.

Заняття можна розпочати словом учителя.

Напевне, у світовому письменстві немає жодного митця, котрий міг би зрівнятися з Шекспіром за числом таємниць у житті і творчості. Оскільки його біографія дуже неповна, виникло чимало сумнівів, припущень та версій. Багато чорнила витратили вчені мужі у висвітленні так званого «шекспірівського питання». Чи дійсно існував такий письменник? Чи міг неук-провінціал, звичайний актор написати такі геніальні твори? Чи не було ім'я Шекспіра ширмою для іншого митця, котрий з певних причин забавив залишитися невідомим? Аналіз шекспірівських творів показує, що їх автор був не лише геніальним поетом і драматургом, а й високоосвіченою людиною, знав кілька мов, тоді як уродженець Стратфорда-на-Ейвоні Шекспер (так писалося в документах його прізвище) отримав тільки початкову освіту, а вся родина (рахуючи 7 дітей) була неписьменна. Чи міг один митець за досить короткий час — десть чверть століття — написати 37 п'єс, 2 поеми і 154 сонети? І чи не дивно, що від такого плодovitого автора не залишилося жодного рядка, написаного власноруч?

До цих запитань долучаються ще й загадки шекспірівських сонетів. Кому вони присвячені? Хто був адресатом цих маленьких шедеврів? Чи мають сонети автобіографічний характер, а чи є результатом творчої фантазії митця? Чому ці вірші довго не друкувались і побачили світ без згоди автора?

Отож, питань чимало. Вони потребують глибокого дослідження. Просимо кожен з пошукових екіпажів познайомити нас із результатами роботи.

Таємниця перша: Загадка «W.H.»

*Надгробків царських мармурові плити
Переживе потужний мій рядок,*

Члени першого екіпажу розповідають про історію створення сонетів. Як стверджують учені, Шекспір, напевне, почав писати їх у ранній період своєї творчості, десь на початку 1590-х рр. На думку біографів поета, в той час він був частим гостем двору графа Саутгемптона (котрому присвятив свої поеми «Венера і Адоніс» (1592) і «Лукреція» (1593)). У цьому розкішному аристократичному палаці панувала атмосфера поклоніння майстрам Ренесансу: чарували око картини Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Мікеланджело, линула музика італійських композиторів, звучали сонети великого флорентійця Петрарки. Можливо, ця творча аура й зародила в душі драматурга-початківця Шекспіра бажання випробувати себе у жанрі сонета — цієї витонченої і примхливої форми, у 14-ті рядках якої може вміститися Всесвіт.

П. Бунін. Уільям Шекспір. 1970.

Ймовірно, на вибір жанру вплинула літературна традиція Англії XVI ст. — загальне захоплення сонетом. Піонерами його в англійській літературі були наслідувачі Петрарки — Томас Уайетт і Генрі Саррі. Проте вони встигли лише намітити шлях розвитку національного сонета, оскільки обидва померли в молодому віці: Уайетт — після 5-літнього ув'язнення в похмурому Тауері, а Саррі — від сокири безжального ката на пласі.

Проте тендітні паростки сонета вже досить міцно вкоренилися на землі туманного Альбйону, і з'явилася ціла плеяда майстерних сонетистів: Едмунд Спенсер, Філіп Сідні, Самуел Деншель, Кристофер Марло, Бенжамін Джонсон, Томас Лодж, Хенрі Констебл, Майкл Драйтон та ін. 90-ті роки XVI ст. — апогей розвитку сонета в англійській літературі, що може

яскраво ілюструватися таким фактом: за 5 років (від 1592 до 1597) в Англії було надруковано дві тисячі сонетів, а отже, написано значно більше. Сонет перестав бути виключно шляхетним гостем у придворних аристократичних салонах, він приходив до широкого загалу зі сцени мандрівних театрів, на нього пишуть музику — і сонет часто звучить як улюблена пісня серед простолюду.

Шекспірівська зацікавленість сонетом знайшла відбиток у його драматургії раннього періоду. Поет був противником віршувальників, що створювали штучні, манірні писання, де лили слюзи та елей своїм прекрасним дамам. Такі «слюзливі сонети», за словами персонажа комедії «Два веронці», хороша приманка для довірливих дівчат. У «Ромео і Джульєтти» Меркуціо кепкує над сонетярами, котрі оточили образи своїх обраниць таким славослів'ям, що в порівнянні з ними «Лаура — вулична дівка, Дідона — опудало». У комедії «Багато галасу з нічого» Шекспір згадує недолугих ремісників, які пишуть «кульгаві сонети», себто творені без належної майстерності й дотримання поетичного канону.

Але поки що поет висловлювався про сонети інших, а свої не поспішав виносити на суд широкого читача. Літературознавці визначили, що час написання шекспірівських сонетів — 1592-1598 рр., проте цілком імовірно, ще деякі вірші з'явилися раніше або пізніше цього часу. Сонети створювалися для найближчого оточення поета і тому довго не друкувалися. Проте захоплені відгуки про них поширювалися ще до публікації: у 1598 р. Френсіс Мерез у «Скарбниці розуму» писав: «Ніжні сонети солодкозвучного і медоточивого Шекспіра відомі в колі його особистих друзів».

Перші 2 вірші були опубліковані 1599 р. без згоди автора. Таким же піратським був і вихід збірки сонетів 1609 р. Її видавець Томас Торт у присвяті зазначав: «Тому єдиному, кому завдячують своєю появою нижчеподані сонети, містеру W.H., вслякого щастя і вічного життя, обіцяного йому нашим безсмертним поетом, бажає доброзичливець, який зважився видати їх у світ. T.T.»

Досі вчені по-різному трактують цю присвяту. За однією версією, W.H. — той, на честь кого написані сонети, за другою — це особа, завдяки якій видавець Торт зміг їх надрукувати. Називаються різні кандидатури на роль невідомця: Henry Wriothesley — граф Саутгемптон, William Herbert — граф Пемброк. Є навіть думка, нібито ініціали розшифровуються як William himself — «Вільям собі», це підкреслює, що в сонетах Шекспір оспівав себе.

Структура збірки визначалась, напевне, без участі автора. Вірші розміщені без строгого дотримання логічної послідовності, проте шекспірознавці намагаються виділити тематичні вузли збірки. **Традиційно всі сонети Шекспіра поділяються на три групи:**

- I — сонети, присвячені другові: 1 — 126.
- II — сонети, присвячені коханій: 127 — 152,
- III — закінчення — радість і краса кохання: 153 — 154.*

На думку Б.Буяльського, сумнівність такого поділу незаперечна, оскільки «серед Шекспірових сонетів є такі, де рід об'єкта звертання неможливо ви-

* Тут і далі сонети в перекладах Д.Паламарчука // Шекспір В. Твори: У 6-ти т. — К., 1986. — Т.6. — С.621-692.

* Сонети. Післямова О.Алексєєнко// Шекспір В. Твори: У 6-ти т. — К., Дніпро, 1986. — Т. 6. — С.776-782.

Сер Філіп Сідні. Його сонети вплинули на творчість Шекспіра

SHAKE-SPEARES

S O N N E T S.

Neuer before Imprinted.

Перше видання «Сонетів» Шекспіра

Генрі Різлі граф Саутгемптон — претендент на роль «містера W.H.»

Уїльям Герберт граф Пемброк — претендент на роль «містера W.H.»

значити точно, бо в англійській мові прикметники не мають родових закінчень». * Та, незважаючи на це, можна сказати, що через усю збірку проходять три наскрізні образи: ліричний герой, його юний і прекрасний друг та кохана — «смуглява леді».

А загадка таємничих літер «W.H.», напевне, так і буде збурювати фантазії ще не одного покоління прихильників Шекспіра.

Тасмниця друга: Скажи мені, хто твій друг ...

*Прийшли мені на горе і на страх
Любові дві в супутниці щоденні.
Юнак блакитноокий — добрий геній
І жінка — демон з мороком в очах.*

(144-й сонет)

Другий екіпаж розповідає про дослідження таких питань: «Хто ж приховується в сонетах під образом юного друга? Чому йому присвячено більше віршів, аніж коханий? Чи не означає це, що Шекспір дружбу цінує вище кохання?»

При відшуку відповідей на ці запитання необхідно нагадати учням, що поет дивився на світ очима гуманіста, а в центрі філософії епохи Відродження — людина, істота, здатна на високі почуття: честь, добро, вірність, милосердя і взаємодопомогу. На думку гуманістів, саме в дружбі найповніше виявляються ці риси. Отже, чоловіча дружба для Шекспіра — найбільша цінність у житті, вона вища кохання до жінки, оскільки позбавлена хтивості й почуттєвих насолод. Свого друга ліричний герой сонетів цінує за розум, молодість, духовну і фізичну довершеність, ця щира повага межує з обожненням.

Багато літературознавців намагалися розгадати, хто ж із знайомих поета став прообразом друга? Найчастіше серед імен претендентів називали два імені — графа Саутгемптона та Пембрука. Підставу зробити такий висновок дослідники знайшли в рисах, на які нібито вказують сонети: обидва претенденти були молодші від Шекспіра, належали до аристократичних родин, вирізнялися зовнішньою привабливістю і були відомі своїми любовними пригодами.

Проте більш слушною є думка, що годі шукати точних автобіографічних аналогій у житті і віршах Шекспіра. Як пише літературознавець М. Морозов, у сонетах йдеться не про двох осіб (кохану і друга), а про багатьох людей, «вони відображають різноманітні факти маловідомої для нас біографії великого драматурга і поета, оскільки написані в різні часи і в різних життєвих обставинах». ** Отже, образ друга — це узагальнений портрет дружби з широкою гамою почуттів, що її супроводжують. На це вказує Шекспір у 31-му сонеті:

*...Далекі друзі! Скільки я в одчаї
Колись пролив пекучих сліз по них.
Пройшли роки, — і знов я, мов живих.
Тепер в тобі усіх їх зустрічаю...*

У розміщенні сонетів можемо спостерегти, які почуття доводиться переживати друзям у складних випробах долі: від щирого захоплення, деякої ідеалізації друга до гіркоти розлуки, суму, відчуження через суперництво і врешті — до торжества відновленої дружби.

Аби восьмикласники глибше осмислили ці моти-

* Шекспір В. Сонети /Пер. Д.Паламарчука, вступна ст. Б.Буяльського. — К., Дніпро, 1966. — С.6.

** Морозов М.М. Шекспир, Бернс, Шоу... — М., Искусство, 1967. — С. 248-249.

ви, доцільно групі читців підготувати виразне читання окремих сонетів з їх подальшим обговоренням. Коментар, підготований словесником до кожної з поезій, а також запитання бесіди слугуватимуть учням компасом у світі Шекспірових сонетів.

Учитель. Перші сонети збірки присвячені оспівуванню фізичної краси і духовної досконалості юного друга. Ліричний герой захоплено говорить про його вроду, проте нагадує, що час невблаганний, а життя швидкоплинне. І як у природі за весняним буянням неодмінно настане сумна осінь, так і на зміну квітучій юності прийде безпомічна старість.

Прослухавши 12-й сонет, визначіть, які метафори використовує Шекспір для зображення старості і юності?

Як, на думку поета, можна подолати плин часу і зберегти красу та молодість?

*Коли годинника подзвіння сонні
Звістують дня померклого відхід,
Коли безжально сніг ляга на скроні
І осипається фіалки цвіт;
Коли тремтять безлисті верболози,
Де в спеку тінь була для череди,
А вицвіт літа у снопах на возі
Трясе остюччям сивим борода, -
Я думаю про квіти петрівалі -
Краси твоєї швидкоплинний цвіт, -
Невже судилося їм в років проваллі
Загинуті, осиротивши світ?
О ні! Не знищить їх коса осіння,
Коли від них розсіється насіння.*

Ефективним може стати прийом співставлення творів різних видів мистецтва — поезій Шекспіра та портретного живопису його сучасників Ніколааса Хіллларда «Юнак серед трояндових кущів» та Ісаака Олівера «Портрет Річарда Секвілла». Словесник пропонує учням відшукати в цих творах спільні ренесансні принципи зображення людини.

Учитель. Дружбу шекспірівський герой вважає найбільшим дарунком долі, що була не надто прихильною до нього. Про це оповідає 29-й сонет:

*Зневажений і долею, й людьми,
Плачем тривожи небеса даремне,
Становище відреченого темне
Клянучи, обмиваюся слізьми,
Надіями багатий прагну бути.
Мінялись долею готовий з тими,
Хто друзями оточений палкими,
Кому лягла в мистецтві краща путь.
Тоді, згадавши раптом я про тебе,
Картав сам себе за слабкість ту.
Від хмурої землі у висоту
Я гімн, як жайворон, несу до неба.
Я промінєть ніколи б не хотів
Твою любов на славу королів.*

Чому ліричний герой називає себе «зневаженим долею й людьми»?

Чийі долі він іноді заздрить?

Що надає йому сил і оптимізму в цьому непривітному житті, що його відволікає від похмурої дійсності?

Чи вдале порівняння віршів про друга з піснею жайворонка?

Як в останніх рядках сонета виражається його ідея?

Учитель. Справжня дружба перевіряється випробуваннями, одним з яких є розлука. Тоді зболена

душа ліричного героя немов застигає в зимовій холоднечі. Печаль і спустошеність людини, котра розсталася з другом, Шекспір майстерно передає, використовуючи порівняння й метафори зі світу природи. Учні пропонуються відшукати ці тропи в 97-му сонеті:

*Розлуки час — зимою був мені,
Хоч рік сягав лише свого полудня.
Який туман, які похмурі дні,
Яке спустошення і холод грудня!
Скінчилось літо, і за ним услід
Ступає осінь в золотій короні,
Несучи важко в благодатнім лоні
Свої дари — землі дозрілий плід.
Та всі дари і всі плоди на світі -
Мов сироти без матері в сім'ї.
Нема тебе — і мовкнуть солов'ї
В кущах троянд, в зеленому верхів'ї.
А там, де й чуть синички вбогий свист,
Зими злякавшись, тріпоче лист.*

Учитель. Геніальному Шекспіру вдається передати найтонші порухи людської душі за допомогою нових, несподіваних образів. Так, наприклад, у 50-му сонеті життя в розлуці з другом порівнюється з довгою мандрівкою верхівця, кінь якого «давно стомивсь, бо на коні — вантаж розлуки, туги, безнадії»:

*Як важко їхати вперед мені.
Та ж верстви ці, лукаві лиходії,
Мене щораз віддаляють від мрії,
Від радості, що скрилась в тумані.
Вже кінь давно стомивсь, бо на коні -
Вантаж розлуки, туги, безнадії.
Він стиха йде, неначе розуміє:
Що дальша путь — безрадніші дні.
Кінь тільки рже на всі мої спонуки.
І шарпають мене ті дикі звуки, -
Сталь острогів так на коня не діє.
О, скільки їхати ще століть?..
Ти десь позаду вже, моя надії,
А біль тупий попереду стоїть.*

Чому подорожньому так важко долати шлях?

Яким бачиться йому подальше життя?

Як поведінка коня підкреслює настрій верхівця?

Як риторичне запитання в кінці сонета допомагає зрозуміти внутрішній стан ліричного героя?

Учитель. А попереду на їхню дружбу чекало ще одне випробування — суперництво, любов до однієї жінки. Боляче ранить ліричного героя звістка про те, що кохана зрадила йому з другом. Подвійне розчарування в найдорожчих людях, біль розбитого серця, самотність...

Можна запропонувати учням прослухати грамзапис пісні на 90-й сонет Шекспіра у виконанні А.Пугачової або С.Нікітіна і відповісти, чи вдалося композиторам і виконавцям передати почуття ліричного героя.

Учитель. Та ліричному герою все ж вдається побороти в собі негативні почуття й не озлобитися на весь світ. Він виявляє благородство й самовідданість — пробачає другу та коханій їхню провину. Великодушно звучать його слова:

*Не буду я чинити перешкоди
Єднанню двох сердець. То не любов,
Що розцвіта залежно від нагоди
І на віддаленні згасає знов.
Любов — над бурі зведений маяк,
Що кораблям шле промені надії.*

*Це — зірка провідна, яку моряк
Благословляє в навісній стихії.
Любов — не блазень у руках часу,
Що тне серпом своїм трояндю свіжі -
І щік, і уст незайману красу.
Той серп любові справжньої не ріже.
Як це брехня — я віршів не писав,
І ще ніхто на світі не кохав.*

(116-й сонет)

Яку роль, на думку Шекспіра, відіграє кохання в житті людей?

Чому поет порівнює його з маяком серед бурхливого моря, з провідною зіркою в навісній стихії?

Як стверджується нетлінність любові перед неблаганним часом?

Які думки і вчинки ліричного героя доводять, що це особистість епохи Відродження?

Учитель. Отже, сонети Шекспіра — це гімн дружбі, високому почуттю, що робить душу людини чистішою, кращою, благороднішою.

Тасмніця третя: Cherchez la femme! — Шукайте жінку!

*Та віри мій проти смерті сміло стане
І захистить твоє лице кохане.*

(60-й сонет)

Третій пошуковий екіпаж відповідає на питання: «Хто ж вона — «смуглява леді», котру Шекспір увічнив у своїх сонетах?». У своєму реферативному повідомленні вони розповідають, що деякі шекспірознавці, розглядаючи вірші поета як віддзеркалення його біографії, намагалися відшукати прообраз героїні серед реальних осіб. Судячи із сонетів, вона стояла вище Шекспіра на суспільному шаблі, мала чоловіка, але була непостійною у своїх почуттях. За однією з версій — це донька двірцевого музиканта італійця Б.Бассано — Емілія. За іншою — це придворна дама королеви Єлизавети — Мері Фіттон, але після реставрації її портрета виявилось, що вона була білявкою. Другий доказ не на її користь впливає з 152-го сонета, де сказано, що «смуглява леді» була заміжня, а Мері Фіттон на час написання віршів була неодружена.

Проте не так важливо знати її ім'я, бо, як слушно зауважив О.Анікст, «розшук осіб, про яких згадується в сонетах, має у своїй основі натуралістичний погляд на природу мистецтва».* Отже, сонети Шекспіра — не розповідь про конкретні стосунки, а історія кохання, вічного й непереможного.

Учитель. Почуття ліричного героя шире і глибоке, він захоплений своєю коханою, та все ж не ідеалізує її, а описує як звичайну, земну жінку:

*Її очей до сонця не рівняти,
Корал ніжніший за її уста.
Не білосніжні пліч її овали,
Мов з дроту чорного коса густа.
Троянд багато зустрічав я всюди,
Та на її обличчі не стрічав,
І дише так вона, як дишать люди, —
А не конвалії між диких трав.
І голосу її рівнять не треба
До музики, милишої мені,
Не знаю про ходу богинь із неба,
А кроки милої — цілком земні.
І все ж вона — найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.*

(130-й сонет)

* Цит. за виданням: Шекспир У. Полн. собр. сочин.: У 8-ми т. — М., Искусство, 1960. — Т. 8. — С. 582.

Як ви думаєте, чи сподобався б «смуглявій леді» такий її портрет?

Чи схожий він на ідеалізовані зображення красунь, що були поширеними в куртуазній поезії?

Як описані очі, уста, плечі, волосся, обличчя, голос, хода милої?

Чому автор використовує заперечення усталених порівнянь і епітетів?

А чи любить ліричний герой свою обраницю, якщо говорить про неї так буденно?

Як фінал поезії виражає почуття героя?

А що, на вашу думку, робить жінку красивою?

Аналіз 130-го сонета приводять учнів до думки, що для шекспірівського героя його кохана наймиліша від усіх красунь, але, описуючи її, він не хоче слідувати багатовіковим традиціям куртуазної лірики, коли солодкою голосі віршописці, змагаючись у пишномовстві, викривляли реальність і множили фальшиві образи «розфарбованих богинь». Є припущення, що 130-й сонет — своєрідний випад Шекспіра проти естетичної манери поета-суперника Роберта Гріна, що грішила нещирістю почуттів і риторичними прикрашеннями. Окрім цього, Шекспір почував ще й особисту неприязнь до Гріна, котрий назвав його вискочем.

Автор 130-го сонета підкреслює, що його кохана — земна жінка, а не богиня, і шкіра у неї смуглява, і голос не такий мелодійний, і подих не схожий на аромат конвалій. Шекспір навіть вдається до непоетичних образів, порівнюючи уста дівчини з жорсткими коралами, а волосся — з неслухняним дротом. І все ж «смуглява леді» прекрасна своєю природною красою!

Свою естетичну декларацію поет чітко висловлює у 21-му сонеті:

*Ні, я не йду тропою віршоробів,
Що оди тчуть з фальшивої краси.
Її не шкодують неба для оздоб
Здрібнілі і охриплі голоси.
Своїх я уст брехнею не поганив,
Для порівнянь не брав так, як вони.
Скарбів земних, перлин всіх океанів.
Зірок і квітів ранньої весни.
У вірші правда — над усе для мене,
І я писав, що мила — чарівна,
Хоча від матері лице натхненне,
А не з небес отримала вона.
Мою любов хвалити не годиться, -
Вона не крам, що продають в крамницях.*

За якими законами створювали свої оди віршороби? Які порівняння використовували?

Як ліричний герой зображує свою милу?

Що, на його думку, повинно відтворювати мистецтво?

Розгляньте картину англійського художника Пітера Лелі «Портрет Цецілії Крофт», як в ній відтворено ідеал жіночої краси тих часів?

До чістї манери ближче цей портрет — Шекспіра чи поетів-описців?

Восьмикласники доходять висновку, що, за переконанням Шекспіра, правда і простота — основа поезії, відтак митець бачить прекрасне не в прикрашанні дійсності, а в правдивому відтворенні земної краси.

Учитель. На жаль, зовнішня врода не завжди поєднується з красою душі. Саме це ми зустрічаємо в образі «смуглявої леді». З болем ліричний герой визнає, що його кохана примхлива, гордовита й нещира у ставленні до нього:

*Ти деспотична, з серцем кам'яним,
Як всі красуні, пишні й гордовиті,
Бо знаєш добре — ти мій скарб, і ним
Я дорожу понад усе на світі.*

(131-й сонет)

І коли оточуючі говорять, що «смуглява леді» негарна, бо в елізаветинській Англії еталоном краси вважалися білявки, то закоханий герой протестує

— не колір шкіри і волосся найбільше псують дівчину, а її погані думки і вчинки:

*Та не смугляве милої чоло,
А чорні вчинки — лиха джерело.*

У своїх сонетах Шекспір розповідає про те, що кохання не лише дарує радісні хвилини, які окриляють людину, а й приносять горе, розчарування і біль. Саме такі почуття довелося пережити ліричному герою, коли він побачив легковажність і непостійність своєї обраниці. Розумом він усвідомлював, що «смуглява леді» недостойна його кохання, але серцю не накажеш. Ця драматична ситуація відтворена в 141-му сонеті:

*Мій зір тебе не любить, далебі,
Усякого набачившись пороку.
Та серце любить і не вірить оку,
Сто сотень вад не бачачи в тобі.
Ні голос твій, не надто милий вуху,
Ні дотик ніжний, пахощі і смак
Не владні затягнути мене ніяк
На учту зору, дотик і слуху.
Та навіть всім п'ятком моїм чуттям
Не визволити серця із неволі, -
Воно, як раб, твоєї покірне долі.
За усміх твій платитиме життям.
Та вже хоч тим у виграші я буду,
Що ти — мій гріх — даєш мене до суду.*

Що є причиною внутрішньої дисгармонії ліричного героя?

Як оцінюють «смугляву леді» очі й серце закоханого?

Чому серце закоханого порівнюється з рабом?

Учитель. Але шекспірівський герой усе ж вірить, що кохана полишить свою легковажність і повернеться до нього. Аби напоумити примхливу леді, розповідає у 143-му сонеті таку життєву замальовку, що набуває алегоричного змісту:

*Буває іноді, щоб уніймати
Шкідливу курку там чи то курча,
Дитину опуска додолу мати
І тільки й думає про втікача.
Дитя волає, щоб вернулась мати,
Вмивається невтішними слізьми.
Дихнути ж мамі не дає пернате,
Під самим носом тріпає крильми.
Так мчиш і ти за мрією в погоні,
Надіючись впіймати її колись.
Я ж простягаю, мов дитя, долоні: —
Не покидай, кохана, повернись!
Хай воля вволиться твоя, — воляю, -
Лиш не давай загинути з відчаю.*

Шекспір не боїться використовувати побутовізми, сміливо порівнює явища буденного життя з найтоншими людськими почуттями. Драматичну для себе ситуацію ліричний герой висвітлює з іронією: дівчина покинула його заради іншого, але виявилось, що вона на здогання не синього птаха щастя, а «шкідливу курку там чи то курча». У гарячковій гонитві за хвилиним захопленням «смуглява леді» схожа на нерозважливу матір, що кидає свою саму велику цінність — дитину.

Таким чином, поет розширює емоційну гаму світового сонета, що досі говорив про любов переважно зі слізьми чи з пишномовним возвеличенням, але аж ніяк не з іронією.

Тасмниця четверта: Хто ж він — ліричний герой сонетів Шекспіра?

«У шекспірівських сонетах вистраждане кожне слово».

(Й.-В.Гете)

Четвертий пошуковий екіпаж розповідає про ліричного героя сонетів. Якщо юного друга та «смугляву леді» ми бачимо очима ліричного героя, то про нього самого можемо судити за його почуттями і ставленням до зображуваного. Необхідно попередити можливу помилку учнів — пряме ототожнення ліричного героя з Шекспіром. Восьмикласники мають зрозуміти, що це не автобіографія, а такий самий художній образ, народжений фантазією митця, як Гамлет, Отелло, Макбет і король Лір. Безсумнівно, в образі ліричного героя знайшли відбиток багато думок, переживань і подій особистого життя Шекспіра, але це не є його автопортрет.

Це особистість епохи Відродження, його серце сповнене високих почуттів: дружби, любові, віри в торжество добра, милосердя і справедливості. Свою поезію він присвятив служінню людям, і тому так болісно ліричний герой сприймає навколишній світ, де панують зло, підступ, тиранія і невігластво. Криком зраненої душі є 66-й сонет, котрий можна поставити епіграфом до величних трагедій Шекспіра:

*Стомившись, вже смерті я благаю,
Бо скрізь нікчемність в розкоші сама,
І в злиднях честь доходить до одчаю,
І чистій вірності шляхів нема,
І силу неміч забива в кайдани,
І честь дівоча втоптана у бруд,
І почесні не тим, хто гідний шани,
І досконалості — ганебний суд,
І злу — добро поставлене в служниці.
І владою уярмлені митці,
І істину вважають за дурниці,
І гине хист в недоума в руці.
Стомившись тим, спокою прагну я.
Та вмерти не дас любов моя.*

Що робить нестерпним життя шекспірівського героя?

Якими почуттями пройнятий цей сонет?

Як прийом контрасту допомагає викрити соціальну несправедливість тогочасного суспільства?

Як оцінене життя простолюду й можновладців?

Чи гідно цінувались у суспільстві моральні чесноти: вірність, дівоча честь, досконалість і добро?

Якою була доля митців та інших талановитих людей?

Навіщо автор використовує прийом анафори — лексичної і синтаксичної?

Що ж допомагає ліричному герою протистояти мерзенностям світу зла?

У чому подібність і відмінність 66-го сонета з монологом Гамлета «Бути чи не бути...»?

Учитель. 66-й сонет — гнівна інвектива несправедливого суспільства, що руйнує особистості, мрії, таланти й життя людей. Ліричний герой вступає у конфлікт з жорстокою реальністю, це породжує в нього глибоку ненависть до зла, підступу та лицемірства і, на жаль, сумніви у можливості гармонійних стосунків. За словами О.Анікста, шекспірівський герой, «проходячи через великі душевні випробування, страждає, і з часом його дух загартовується: він приходить до розуміння життя і людей у всіх їхніх складностях і суперечностях. Йому трапляється помилятися, переживати падіння, але він завжди виявляє здатність піднятися на нову моральну висоту».*

Підводячи підсумок вивчення сонетів Шекспіра,

учні доходять висновку, що митець значно збагатив тематику й поетику цього жанру, утвердив його новий різновид — три 4-вірші і заключний 2-вірш. Віршовий цикл «Сонетів» — це ренесансний гімн людині, її духовності, розуму і красі, добру, дружбі і коханню. Як пророче звучать рядки 55-го сонета:

*Надгробків царських мармурові плити
Переживе потужний мій рядок,
І образ твій, немов із міді литий,
У вічність перейде. Хоч вості крок
Зруйнує все — і статуї, і трони,
Каменярами тесаний граніт,
Але твоєї із пісень корони
В тисячоліттях не забуде світ.
Ти смерті й забуття минеш дорож,
І, відшукавши путь в людські серця,
Вперед ітимеш із віками в ногу,
Аж доки дійде світ свого кінця.
І в день суда ти житимеш у слові,
В піснях моїх, що сповнені любові.*

Сонети Шекспіра часто привертати увагу митців: на них написали музику Д.Шостакович, Д.Кабалевський, Б.Буєвський, М.Тарівердієв, С.Нікітін та ін. Перекладали їх українські поети: М.Славинський, П.Грабовський, І.Франко, М.Рильський, Д.Павличко, І.Костецький, С.Караванський, Д.Паламарчук.

У заключному слові вчитель каже:

Ми сьогодні долучилися до таємниць шекспірівських сонетів, спробували відповісти на низку поставлених запитань, які хвилювали не одне покоління шекспірознавців:

... Хто є Шекспір?

Чи був він?

Білі руки підводять вчені — їм бракує слів.

Чи був він — той актор,

Чий перуки

Вкривали наймудрішу із голів?

Хто є Шекспір?

А що таке безсмертя?

А як сонети збурюють світи?

Митцеві часом необхідно вмерти,

Аби своє безсмертя віднайти.

І хто глибше тієї слави змріяв

Та правди, що чужа хитанню мод?!

Народжусь Шевченків і Шекспірів,

Як знак своєї вічності,

Народ.

Художник переповни днів ламає,

Якщо на світі гідно він прожив.

Є дійові особи

І немає

На світі непричетних глядачів.

Високі думи час собою значать.

Стають вони, мов пасма вічних гір.

Був Гамлет.

Був народ англійський.

Значить,

Напевне був Шекспір.

(В.Коротич)

Домашнє завдання: вивчити напам'ять один з сонетів Шекспіра за вибором, написати твір-мініатюру на тему: «Які думки навіяла мені зустріч із сонетами Шекспіра».

О.М. КУЦЕВОЛ,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української літератури Вінницького педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

* Анікст А.А. Творчество Шекспира. — М. Худ. лит., 1963. — С.327.